

הממד הפרשני בניקודן של מילים במשנה

פתיחה

בלימוד המשנה ובפרשנותה נודעת חשיבות רבה לאופן קריאתה¹. ניקוד של מילה במשנה עשוי לעיתים להכריע במחלוקת פרשנית, או אף ליצור אותה. מילים הומוגרפיות² שכיחות במשנה, והן עשויות לאפשר הבנות שונות, לא בגלל מחלוקת בסברה - אלא בגלל ויכוח על משמעות עצם הדברים הכתובים³. יש להבחין בין שלושה סוגים של שינויי ניקוד: א. שינוי ניקוד שלא נועד להציע פירוש חילופי למשנה, אלא להציע בדרך רמז או דרוש רובד פרשני נוסף. ב. שינוי ניקוד שאין סיבתו מחלוקת על אודות משמעות הכתוב - אלא מחלוקת כיצד יש לנקד את המילה שתוכנה מוסכם. ג. שינוי ניקוד שיסודו בשינוי משמעות. עניינו של המאמר הזה בתופעה השלישית. אביא כמנין דוגמאות לשינויי ניקוד הנובעים משינוי משמעות, ובכל אחת מהדוגמאות אביא הן את הממד הלשוני והן את הממד הפרשני הנלווה לו⁴. לצד הדברים האלה אציין את צורות הניקוד כפי שהן מובאות בכתבי יד קדומים מנוקדים של המשנה, כגון כת"י קאופמן⁵, כת"י פרמה⁶, כת"י פאריז 328-329⁷, משנה כת"י תימני⁸ ואחרים,

- 1 בעבר הראיתי במאמר "פיסוק המשנה כפעולת הכרעה פרשנית", נטועים יד (תשס"ז), עמ' 43-56, שפיסוק יכול להכריע בין כמה אפשרויות פירוש.
- 2 כלומר שבאותו כתיב קיימות אפשרויות קריאה שונות.
- 3 במידת מה דומות מחלוקות כאלה למחלוקות נוסח.
- 4 מן הראוי לציין שקשה לקבוע מה קדם למה - האם התפיסה בדבר תוכנה של המשנה היא שהביאה לקריאתה בצורה מסוימת, או שמא הפרשנות נגזרת מצורת הקריאה שנבחרה.
- 5 כתב יד קאופמן לא נוקד על ידי הסופר, והוא מייצג מסורת ספרדית. עי' על ניקודו במאמרו של מ' בר אשר, "על משוגות הניקוד בכתב יד קאופמן של המשנה", מסורות א (תשמ"ד), עמ' 1-17.
- 6 די רוסי 138. יש להדגיש שלא כל כתב היד מנוקד, למשל במקומות האלה: בבא קמא ב, א; ג, א; ח, א; בבא מציעא ב, ח.
- 7 יואב בן יחיאל הרופא או מישהו מבית מדרשו. ראה מ' בר אשר, כתב יד פאריז - מבוא, ירושלים תשל"ג, עמ' 8-9 (על הניקוד בכתב יד זה ראה שם עמ' 7-10, 27-68).
- 8 על דרכו של הנקדן בכתב יד זה ראה דבריו של ש' מורג, משנה כתב יד תימני, ירושלים תשל"ל, מבוא, עמ' 48.

במהדורות מנוקדות של המשנה המצויות היום - מהדורת קהתי⁹, מהדורת אלבק¹⁰, התלמוד הבבלי בניקוד תימני¹¹, וכן במהדורות משניות 'זכר חנוך'; משנה סדורה¹² ועוד.

חילופי קל-פיעל

הבניינים קל ופיעל שווים בכתיבם בכמה מנטיותיהם¹³, ובשל כך בלא מעט מקומות ניקודם של פעלים אלה נתון במחלוקת. בניין קל יכול לציין פעולה יוצאת או עומדת, מצב או פעולה מפורשת, אבל בניין פיעל מביע פעולה יוצאת ואינטנסיבית.

1. "משיקפה" (מעשרות א, ז)

המשנה דנה בשאלה ממתי אי אפשר לאכול אכילת עראי ללא הפרשת תרומות ומעשרות, והיא מונה כמה שלבי גידול וייצור במגוון גדול של גידולים. על היין נאמר בה: "היין משיקפה".

הראשונים הציעו כמה פירושים למילה "משיקפה". הרמב"ם כתב: "משיצוף על פניו כעין קצף". רע"ב פירש ע"פ הר"ש: "משיסיר החרצנים והזגים שמעלה היין בתוך בור של יין בשעת רתיחתו". לפי הרמב"ם מדובר בדבר שקורה ליין מאליו, ואילו לפי הרע"ב מדובר בפעולה שהאדם עושה. רבי שלמה עדני עמד על הבדל זה בפירושו "מלאכת שלמה", וציין שכל אחד מהמפרשים קרא את המילה באופן אחר: "משיקפה. נלע"ד דבפתח היו"ד גרסינן לה, לפי הפי' שפי' רבינו שמשון ז"ל משיסיר החרצנים וכו', וכמו שהעתיק רבינו עובדי' ז"ל. אבל הרמב"ם ז"ל פי' משיקפה פי' משיעלה עליו קצף, משמע דגרסי' בחיריק תחת היו"ד".

במשניות המנוקדות: בכתב יד קאופמן; בכ"י פרמה (דה רוסי 138); באלבק; במשניות מבוארות (קהתי); במשניות זכר חנוך; ובמשנה סדורה: מְשִׁיקָפָה¹⁴. בכ"י פאריז 328-329: מְשִׁיקָפָה. בתלמוד בבלי בניקוד תימני (בבלי): מְשִׁיקָפָה.

- 9 מהדורת המשניות של הרב פינחס קהתי נוקדה בעיקר על ידי המחבר, ונוספו תיקונים לניקוד ע"י הרב שלמה מן ההר (ראה: צ' קפלן, ספר זיכרון לרב פינחס קהתי, ירושלים תשמ"ט, עמ' 19).
- 10 הניקוד של חנוך ילון. זהו המפעל המקיף והשיטתי של ניקוד המשנה בימינו. השיקולים שעמדו ביסודו הובאו בספרו של ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד.
- 11 הניקוד הוא של הרב עמר ע"פ מסורת תימן.
- 12 גם ביאליק הוציא בערוב ימיו פירוש על משנה סדר זרעים (על אודות פירוש זה במלאת ע"ה שנים להופעתו אכותב במקום אחר); הוא השקיע מחשבה רבה בניקודה של המשנה, ולעיתים נימק את שיקוליו.
- 13 למשל צורות העבר בשני הבניינים, וכן צורות העתיד של פיעל ושל משקל יִפְעַל בבניין קל - יִלְמַד/יִלְמְדוּ.
- 14 כך גם ביאליק, ובפירושו הביא גם את צורות הניקוד "מְשִׁיקָפָה" ו"מְשִׁיקָפָה".

2. "ושברה" (בבא קמא ג, א)

בין דיניו של אדם המזיק המשנה מביאה את דינו של אדם המשבר את כד חברו: "המניח את הכד ובא אחר ונתקל בה **ושברה** פטור". שתי אפשרויות יש בקריאת המילה "ושברה": האחת - פעולה חזקה ומכוונת (וְשִׁבְרָה - פיעל), והאחרת - פעולה סתמית ולא מכוונת (וְשִׁבְרָה - קל). בכ"י קאופמן הפועל מובא בכתוב מלא המעיד על נטייה בבניין פיעל - "ושברה". בספר "זריחת השני" על ב"ק שם מעלה ד"ר זרח ורהפטיג שמדובר במחלוקתם של רב, שמואל ור' יוחנן: רב מסביר שממלא את המקום בחביות, ואם כן השבירה נעשתה בכוונה תחילה כדי שיהיה אפשר לעבור במקום, ואם כן הניקוד הוא בבניין פיעל - וְשִׁבְרָה; שמואל מפרש את המשנה במקרה אחר - "באפלה", בשעת לילה, ור' יוחנן מציע שמדובר שהכד הונח "בקרן זוית", ולדעת שניהם השובר נתקל שלא בכוונה והניקוד המתאים הוא בבניין קל - וְשִׁבְרָה¹⁵.

משניות מנוקדות: בכתב יד קאופמן: וְשִׁבְרָה - כאמור, הכתיב המלא מעיד אף הוא על פיעל. במשנה כתב יד תימני: וְשִׁבְרָה. בכתב יד פאריז 328-329: וְשִׁבְרָה. באלבק; בקהתי; במשניות זכר חנוך; ובמשנה סדורה: וְשִׁבְרָה. בתלמוד בבלי בניקוד תימני: וְשִׁבְרָה.

בעקבות דבריו של ורהפטיג יש להעיר על האמור בתחילת פרק שני בבבא קמא. המשנה אומרת: "היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה **ושברה** את הכלים משלם חצי נזק". כיצד יש לקרוא פה את המילה "ושברה"? הלוא מבעטת היא תולדה של קרן, ואילו צרורות - תולדה של רגל. אם מדובר בתולדה של קרן יש לנקד בבניין פיעל - וְשִׁבְרָה, ואם מדובר בתולדה של רגל יש לנקד בבניין קל - וְשִׁבְרָה¹⁶.

משניות מנוקדות: בכתב יד קאופמן: וְשִׁבְרָה. בתלמוד בבלי בניקוד תימני; באלבק; בקהתי; במשניות זכר חנוך; ובמשנה סדורה: וְשִׁבְרָה. בכתב יד פאריז 328-329: וְשִׁבְרָה. במשנה כתב יד תימני: וְשִׁבְרָה.

3. "קטע" (בבא קמא ח, א)

המשנה הפותחת את פרק השמיני במסכת בבא קמא עוסקת בדינו של החובל. בעניין תשלום נזק נאמר בה: "כיצד? סימא את עינו **קטע** את ידו **שבר** את רגלו". שני פעלים מקבילים עומדים זה לצד זה במשנה זו: קטע-שבר. סביר להניח ששני פעלים אלה צריכים להיות בניין אחד, אך אין בזה הכרח. השאלה הניצבת לפנינו היא כיצד עלינו לקרוא את הפועל "קטע": "קטע" (קל) או "קטע" (פיעל), ואת הפועל "שבר" - האם "שִׁבְר" (קל) או "שִׁבְר" (פיעל). לפני ורהפטיג עמדה הגרסה "שִׁבְר", ועל המילה "קטע" הוא הסתפק וכתב: "המנקדים של המשנה

15 הרב ד"ר ז' ורהפטיג, זריחת השני, בבא קמא, א, ירושלים תשל"ט, עמ' 108.

16 ורהפטיג לא העיר דבר בעניין משנה זו.

במהדורות אלבק וקהתי ניקדו קטע את ידו, שיבר את רגלו. וכן מנוקד במשנה שבתרגומה של מסכת בבא קמא לעברית ע"י ד"ר עזרא ציון מלמד. ויראה לי, כי צריך היה לנקד קיטע בפיעל במקביל לשיבר וכפי ששמע מהברייתא שם, דתניא יכול סימא את עינו מסמא את עינו, קטע את ידו מקטע את ידו, שיבר את רגלו משבר את רגלו - הכל בפיעל - סימא - מסמא, קיטע - מקטע, שיבר - משבר. וכן אמנם איתא ברש"י להלן, פ"ה, ב, ד"ה קיטע את ידו, וכו' ושם ד"ה שיבר את רגלו. וכו"ה באור זרוע, ב"ק, פ"ח, ס' שכא קיטע את ידו, שיבר את רגלו, וכו"ה באור זרוע שם, ס' שלו, דקיטע את ידו. אמנם יש גם מקום לניקוד בבנין קל קטע, שבר, שהרי המשנה כוללת החובל בזדון והחובל בשוגג וכה"ג לעיל כז, א, במשנה ושברה... אולם לפי זה צריכה להיות התאמה בשני המונחים קטע, שבר שניהם בבנין קל ולא קטע בקל ושיבר בפיעל¹⁷.

משניות מנוקדות: בכתב יד קאופמן: קטע¹⁸. במשנה כתב יד תימני; באלבק; בקהתי; במשניות זכר חנוך; במשנה סדורה; ובתלמוד בבלי בניקוד תימני: קטע¹⁹. בכ"י פאריז 328-329: קיטע.

4. "ילמד" (בבא מציעא ב, ח)

בעניין מוצא ספרים אמרה המשנה: "אבל לא ילמד בהן בתחילה". לצד הנוסח "ילמד" יש גם הנוסח "ילמוד" בכמה כתבי יד, אך אפשרית גם הקריאה "ילמד", ובה בחר רבי שלמה עדני, כיוון שכך מובנת היטב המילה "בתחילה"²⁰. את האפשרות לנקד "ילמד" לא מצאתי בין המפרשים.

משניות מנוקדות: בכתב יד קאופמן²¹: ילמד. בפרמה (דה רוסי 138): ילמוד²². בתלמוד בבלי בניקוד תימני²³; ובמשניות זכר חנוך: ילמוד. במשנה כתב יד תימני: ילמוד. באלבק; בקהתי; ובמשנה סדורה: ילמד.

חילופים בין משקלי שם

1. חילופי קטל-קטל

"הבקר" (פאה ב, ב; שביעית א, ה)

המילה "בקר" בהקשר של בעלי חיים יכולה לשאת שתי צורות ניקוד, שלכל אחת

17	זריחת השני בבא קמא, ב, ירושלים תשמ"ב, עמ' 61-62.
18	ובהמשך: "שֶׁבֶר".
19	יש לשים לב שבהמשך ניקד "שֶׁבֶר" ולא "שֶׁבֶר".
20	או כפי שהוא גורס, וכן הוא בכתב יד קאופמן: "כתחילה".
21	בכתב יד קאופמן משנה זו מצוינת כמשנה י.
22	אמנם המילה אינה מנוקדת, ואולם מצורת האיות שלה ברור לחלוטין שכוונתו לימוד של האדם עצמו ולא הוראה לאחר.
23	בשולי הגיליון הוסיף הרב עמר נוסח חלופי: "ילמד".

משמעות אחרת: האחת - בהמות, והאחרת - בעל המקצוע העובד עם הבקר (בִּזְקָר בלשוננו). העובדה ששתי הצורות אינן נבדלות אלא בניקוד הביאה למחלוקת בין המפרשים למה התכוונה המשנה.

א1. פאה ב, ב

המשנה דנה בדברים המחלקים שדה אחת לשתיים ובשל כך יש לתת מכל שדה פאה משלו. בעניין הרים היוצרים הפסק בין שדות היא אומרת את הדברים האלה: "וכל ההרים אשר במעדר יעדרון אף על פי שאין הבקר יכול לעבור בכליו הוא נותן פאה לכל". הרע"ב ותפארת ישראל ביארו שהכוונה לצמד בקר, ואילו במלאכת שלמה ביאר בִּזְקָר. רוב המפרשים דנו במשמעות המשנה בלי לתלותה בניקוד. רבי שלמה עדני, שבכל פירושו מרבה לתת את דעתו לניקוד²⁴, דן בו גם כאן וכתב:

שאיין הבקר. הקוף דגושה. החורש בבקר אינו יכול לעבור בכלי המחרשה שלו. ע"כ. וגם ה"ר יהוסף ז"ל נקד דגש. ולשון אע"פ דקתני במתני' נלע"ד דה"ק אע"פ שאין הבקר וכו' דסד"א כיון שאין מחרשה יכולה לעבור הוי הפסק ונותן שתי פאות קמ"ל דאדרבה כיון שבמעדר יכולין להעדר הוי הפסק.

רבי אברהם שטרן השווה בין שני הפירושים בספרו "גפי אש" על אתר²⁵, ועמד על הבדל התוכן בין שתי הצורות. ביסוד דבריו עומד הניסיון להבין מה פשר הביטוי "אף על פי" לפי כל אחת מן האפשרויות. לפי הפירושים המבארים בקר = צמד בקר הוא כותב: "לא מבעי אם רק החורש בבקר אין יכול לעבור אבל הבקר עצמו יכול לעבור, זה ודאי לא חשיב הפסקה דהא אין החורש בבקר יכול לעבור בכלי המחרשה, דאפי' אם הוא הר קטן נמי לא יכול לעבור דאין לו כוח, אלא אפי' הבקר דהיינו הבהמה שיש לה כוח הרבה וגם היא אינו יכולה לעבור א"כ הו"א דהר כזה יהי' חשיב להפסק, קמ"ל דאפ"ה לא חשיב דלמחר חופרין אותו". אבל: "לגרסא שבמלאכת שלמה צ"ל בהיפך, לא מבעי אם רק הבהמה אינו יכולה לעבור משום שאינו בר דעת ואינו יודעת תחבולות, אלא אפי' אם האדם שחורש בבקר שיש לו דעת ותבונה לתחבולה לעבור וגם הוא אינו יכול, דהו"א בכה"ג חשיב כשתי שדות, קמ"ל".

משניות מנוקדות²⁶: בכתב יד קאופמן; בתלמוד בבלי בניקוד תימני; באלבק; בקהתי; במשניות זכר חנוך; ובמשנה סדורה: הֶבְקָר²⁷. בכ"י פרמה (דה רוסי 138): הֶבְקָר.

24 בעניין זה ראה: ע"צ מלמד, עיונים בספרות התלמוד, ירושלים תשמ"ו, עמ' 364-366.

25 הרב א' שטרן, גפי אש, א, גלנטה תרפ"ד, עמ' ק.

26 בכ"י פאריז קשה לזהות את צורת הניקוד.

27 וכ"ה בביאליק, אלא שהוא הביא בפירושו גם את צורת הניקוד "הֶבְקָר" ואת הפירוש העולה ממנה.

המשנה מבררת מתי מצטרפים שלושה אילנות לבית שדה על מנת להיחשב לשדה אחת, ומתי לא. וזה לשונה: "שלושה אילנות של שלושה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן, וכמה יהא ביניהם, רבן גמליאל אומר כדי שיהא **הבקר** עובר בכליו". כמו במסכת פאה אף כאן התעוררה השאלה מהו "הבקר" הנזכר במשנה - האם הכוונה לבעל החיים או לבעל המקצוע?²⁸ מעניין שהאדמו"ר רבי פנחס מנחם אלתר מגור העלה בהארותיו על משנה זו את האפשרות שיש נפקא מינה הלכתית בין הצורות²⁹: "ואולי יש נפ"מ לדינא בין ב' השיעורים (דלגירסת המלאכת שלמה אין על השוורין עצמן לעבור שם רק על הבקר וכליו), ואולם יש לומר דלכולי עלמא בעינן שיכנס המנהיג עם השוורים וזה נקרא בכלל "וכליו", וגירסת הבקר והבקר הוא הוא, כי דרך הבקר ללכת אחרי הבקר. אבל אי נימא דדרך הבקר ללכת בצדדי הבהמה³⁰ אז שוב יש נפקא מינה [לאידך גיסא, דלגירסת המלאכת שלמה השיעור הוא יותר גדול, דצריכין לעבור הבקר והשוורים, משא"כ לגירסת דהבקר]. וצ"ע³¹.

משניות מנוקדות: בכתב יד קאופמן: הבקר. בכ"י פרמה (דה רוסי 138); בכ"י פאריז 328-329; באלבק; ובמשנה סדורה³²: הבקר. בתלמוד בבלי בניקוד תימני; בקהתי; ובמשניות זכר חנוך: הבקר³³.

ג. "והחיה" (יומא ח, א)

לאחר עיסוק נרחב בעבודת כוהן גדול ביום הכיפורים עוברת המשנה במסכת יומא פרק ח לעסוק בשאר דיני יום כיפור, בעיקר דיני התענית. את דבריה היא פותחת בציון חמשת העינויים ומפקיעה אנשים מסוימים מאיסור רחיצה ונעילת הסנדל. על האחרון היא אומרת: "והחיה תנעול את הסנדל". מי היא אותה "חיה" הנזכרת במשנה? כל מפרשי המשנה ביארו שהכוונה ליולדת (על פי האמור במשנה כלים כג, ד: "משבר של חיה"). רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק הציע בחידושו על הרמב"ם פירוש חדש, לפיו³⁴ מדובר במיילדת דווקא (על פי

- 28 ראה מלאכת שלמה.
- 29 משנה זו לא נדונה אצל רבי אברהם שטרן ב"גפי אש".
- 30 בזמן המשנה החורש היה הולך אחרי הבקר והמחרשה (י' פליקס, החקלאות בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים-תל אביב תשכ"ג, עמ' 26-89).
- 31 הרב פ"מ אלתר, "הארות והערות מגיליונות משניות וירושלמי מסכת שביעית", מוריה רעד-רעו, עמ' קיט.
- 32 וכ"ה במהדורת ביאליק, אלא שהוא הביא בפירושו גם את צורת הניקוד "הבקר" ואת הפירוש העולה ממנה.
- 33 בפירושו הביא קהתי את שני הפירושים כשהוא עומד על ההבדל בניקוד בין הפירושים ומקור דבריו במלאכת שלמה.
- 34 הרב זיין הדגיש בדבריו על בעל האור שמח את חידושו בפרשנות המשנה (הרב ש"י זיין,

האמור בחולין ד, ג: "ופשטה חיה את ידה ונגעה בו"³⁵. המשמעויות נבדלות בניקוד המילה. במשמעות של יולדת המילה מנוקדת "חִיָּה", ואילו במשמעות של מיילדת - "חִיָּה"³⁶.

משניות מנוקדות: בכתב יד קאופמן: וְחִיָּה. בכ"י פאריז 328-329; ובתלמוד בבלי בניקוד תימני: וְחִיָּה. באלבק; ובמשניות זכר חנוך: וְחִיָּה. בכ"י פרמה (דה רוסי): וְחִיָּה. בקהתי; ובמשנה סדורה: וְחִיָּה.

2. חילופי מקטל/מקטל-מקטל

א. "מחצב" (שביעית ג, ו)

המשנה דנה באפשרות להסיר גדר של אבנים במהלך שנת השמיטה:

גדר שיש בו עשרה אבנים של משאוי שנים שנים הרי אלו ינטלו שיעור גדר עשרה טפחים פחות מיכן **מחצב** וגוממו עד פחות מהארץ טפח.

למילה "מחצב" הוצעו שני פירושים: מקום חצוב, על פי האמור במשנה ה "לא יפתח אדם **מחצב** בתחלה לתוך שדה", או פועל. שני הפירושים נבדלים בצורת הניקוד של המילה. שם המקום מנוקד "מִחְצָב", ואילו הפועל - "מְחַצֵּב".

משניות מנוקדות³⁷: בכתב יד קאופמן³⁸; בכ"י פרמה (דה רוסי 138)³⁹; ובמהדורת ביאליק: מְחַצֵּב. בתלמוד בבלי בניקוד תימני; ובאלבק: מְחַצֵּב⁴⁰. בקהתי; מְחַצֵּב (נוסח אחר: מְחַצֵּב)⁴¹. במשניות זכר חנוך; ובמשנה סדורה: מְחַצֵּב.

ב. "עיקרים" (שבת יד, ג)

המשנה בשבת מונה את מאכלי הרפואה המותרים ואסורים בשבת: "כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס **עיקרים** מפני שהן לירוקה אבל שותה הוא מי דקלים לצמאו וסך שמן **עיקרין** שלא לרפואה". לביטוי "כוס עיקרים" ניתנו שני הסברים: האחד - חומרי הגלם המרכיבים אותו - עיקרים

"פרשנותו של ר' מאיר שמחה מדווינסק", סיני ט (שנה תש"א), עמ' רעא; שבו ונדפס בתוך אישים ושיטות, ירושלים תשי"ב, עמ' 140-159. הפירוש הנדון מוזכר בעמ' 144.

35 הרב מ"ש הכהן, אור שמח, ירושלים תשס"ב, שביתת עשור פ"ג ה"ח. בעזרת חידוש פרשני זה הוא מסביר מדוע לא הגבילה הגמרא את משך הזמן שבו מותר לחיה ללכת במנעלים רגילים כפי שהגבילה את ההיתר הניתן לכלה לרחוץ את פניה (עיי"ש), וראה עוד הרב י' זילברשטיין, שבת שבתון, בני ברק תשנ"ט, עמ' שטז הערה קמה.

36 תודתי לידידי מר ישראל שמרלינג שהעמידני על דוגמה זו.

37 כ"י פאריז 328-329 קשה לזיהוי.

38 בכתב יד זה המשנה מסומנת כמשנה ה.

39 גם בכתב יד זה המשנה מסומנת כמשנה ה.

40 גם בפירוש כתב אלבק במשמעות של פועל: "**חוצב** את האבנים ומסתתן", וראה בהשלמות והוספות.

41 וראה שם בפירוש שעמד על השוני התוכני שבין שתי צורות הניקוד.

(שורשים)⁴² והאחר - תוצאת פעולת החומר - עקרות⁴³. הניקוד במשמעות של שורשים הוא "עיקרין", ואילו במשמעות של עקרות - "עקרים"⁴⁴. הרב יצחק רצאבי מציין שהמהרי"ץ ניקד את המילה "עיקרין" כד: "עקרין". וכותב הרב רצאבי: "כך היא הגירסא המקובלת בידינו, הע' בחירק (ולא בחטף-פתח) והקו"ף בשוא נח (ולא בקמץ), וכן ניקד מהרי"ץ במסכת שבת פרק יד משנה ג. ונראה שהטעם כדי לכלול את שתי המשמעויות, הן מהות העניין שרפואה זו מורכבת משרשי עשבים שונים כמבואר בגמ' שבת דף קי, א ובמפרשים, והשרשים נקראים עיקרים כידוע בכמה מקומות, והן את מגמת העניין שהיא להביא לידי עקרות [והקו"ף בשוא ולא בקמץ, והוא על משקל נְקִיּוֹת, עֲנִיּוֹת לגירסתינו וכיו"ב], ולכן נתחלף הקו"ף מקמץ לשוא"⁴⁵.

משניות מנוקדות: בכתב יד קאופמן: העיקרים. בפרמה (דה רוסי): העיקרים. בכ"י פאריז 329-328: העיקרין. באלבק; בקהתי; במשניות זכר חנוך; ובמשנה סדורה: עקרים. בתלמוד בבלי בניקוד תימני: עיקרין.

שונות

1. "רעי" (שבת כ ד)

המשנה דנה בניקוי האבוס בשבת ואומרת: "גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי דברי רבי דוסא". מהו "רעי" הנזכר במשנה? לשאלה זו ניתנו שתי תשובות: האחת - גללים, והאחרת - שור מרעה. שני פירושים אלה כבר הציגו הראשונים, אך הם היו כרוכים גם במאבקו של רבי יוסף שאול נתנזון בתנועת ההשכלה⁴⁶. מכל מקום, הפירושים נבדלים גם בצורת ניקוד המילה⁴⁷. אם הכוונה היא לגללים הניקוד הוא "רְעִי", ואילו במשמעות של שור מרעה הניקוד הוא "רְעִי"⁴⁸.

משניות מנוקדות: בכתב יד קאופמן: רְעִי. בפרמה (דה רוסי 138): רְעִי. בכ"י פאריז 329-328: רְעִי. באלבק; בתלמוד בבלי בניקוד תימני; בקהתי; במשניות זכר חנוך; ובמשנה סדורה: רְעִי⁴⁹.

- 42 רש"י שבת דף קט, ב.
 43 פיה"מ לרמב"ם. על אודות מחלוקת זו ראה: א' וייס, "פירושים והערות לטקסט ולסדר המשנה", חורב ז, עמ' 54-55.
 44 רצ"א שפירא מדינוב ראה את ההבדל בין שתי המשמעויות לא בצורת הניקוד אלא בצורת הכתיבה. עיקרים - גורם עקרות; עיקרין - מיני בשמים (ראה בספרו על המשנה ברכה משולשת, ניו יורק 2004, על אתר).
 45 ר"י רצאבי, שלחן ערוך המקוצר ח"ו, בני ברק תשס"ג, עמ' קסח, הערה לז.
 46 עי' בהרחבה: הרב ק' כהנא, חקר ועיון, א, תל אביב תש"כ, עמ' קלב-קמג.
 47 הרב כהנא, שם, עמ' קלז.
 48 עוד מקורות מלבד אלה המופיעים במאמרו הנזכר של הרב כהנא: ש' ליברמן, ירושלמי כפשוטו, ירושלים תרצ"ה, עמ' 215; הנ"ל, תוספת ראשונים, א, ירושלים תרצ"ז, עמ' 146; הנ"ל, תוספתא כפשוטה, שבת, ירושלים תשנ"ג, עמ' 266.
 49 הרב קהתי מביא בפירושו את שני הפירושים.

בפרקי אבות מובאים דבריו של יהודה בן תימא המציין כמה שלבים בחייו של האדם⁵⁰. בהגיעו לגיל תשעים הוא אומר: "בן תשעים לשוח". לא פחות משלוש אפשרויות ניקוד הוצעו למילה "לשוח", ולכל אחת מהן משמעות אחרת. הראשון שהפנה את תשומת הלב למגוון האפשרויות הרחב שיש למילה זו הוא החכם התימני רבי יחיא בן יוסף ונה⁵¹: "יש מפרשים לשון 'שוח' עמוקה" (משלי כב יד), כלומר לקבר, שאינו ראוי עוד אלא לקבר. ויש מפרשים לשוח, כלומר שהוא מהלך הוא שוחה כמו הקוף. ויש מפרשים לשוח, לשון שיחה, שמרבה דברים בשיחה ממה שאירע לו כבר⁵². והרב רצאבי העיר במקום: "הראשון שהוא מלשון שוחה... לפי זה נראה שהגירסה לשוח הלמ"ד בפתח והשי"ן דגושה והוא"ו בשורק [ואחר זמן שזכיתי לראות גוף כ"י קדשו של מהר"י ונה, בדקתי והנה אכן ניקד כן בגוף המשנה...]. פירוש שני, שכשמהלך הוא שוחה... לפ"ז הגירסא לשוח הלמ"ד בקמץ והשי"ן רפויה והוא"ו בחולם, כמו (ואיכה ג, כ) זכור תזכור ותשוח עלי נפשי. וכן ניקד מהרי"ץ במשניות שלו. וכן הגירסא המקובלת אצלנו בדרך כלל. פירוש שלישי לשון שיחה... לפי זה הגירסא לשוח בשי"ן שמאלית, והוא"ו בשורק. וכן הוא בילקוט מדרשי תימן... ויש להוסיף שכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה שער ב' אות ט'⁵³. מעניין שלכל אחת מצורות הניקוד מצא הרב רצאבי תימוכין בכתבים ובמפרשים. משניות מנוקדות: במשנה כתב יד תימני: לשוח. בכ"י פאריז 328-329: לשוח. באלבק; בקהתי; במשניות זכר חנוך; במשנה סדורה; ובתלמוד בבלי בניקוד תימני: לשוח: לשוח⁵⁴.

סיכום

גם בלימוד משנה קיימת חשיבות רבה לקביעת הנוסח, הניקוד והפיסוק. חשיבות הנוסח מוכרת לכל לומד, ובמשך הדורות ניתנה לו תשומת לב רבה; אבל לשאלת הניקוד ומשמעותו הפרשנית נראה שלא ניתנה תשומת לב ראויה, והיא נשארה כמעט עניינם של בלשנים בלבד. הדוגמאות המובאות במאמר מוכיחות שלעיתים קרובות שינוי בניקוד מוביל לשינוי בפירוש המשנה. מכאן הזהירות הרבה שיש לנהוג בניקוד משנה בכלל, ומהדורות המשנה המנוקדות בפרט.

- 50 ככל הנראה אין מדובר במשנה אלא בברייתא שנוספה למשנה. ראה: ש' שרביט, מסכת אבות לדורותיה, ירושלים תשס"ד, עמ' 274. קטע זה וכל האמור אחריו לא מובאים לא בכ"י קאופמן ולא בכ"י פרמה.
- 51 מהר"י ונה. על אודותיו ראה במאמר "אופן המרכבה" שכתב הרב י' רצאבי, נדפס בתוך: הרב י' ונה, רכב אלוקים, בני ברק תשנ"ט, עמ' 13-66.
- 52 הרב י' ונה, פעמון זהב, בתוך: הרב י' רצאבי, מילי דאבות, בני ברק תשנ"ז, עמ' קסז.
- 53 שם, עמ' קסז-קסח.
- 54 אלבק כתב בפירושו "הולך שחוח קומה", וכעין זה כתב קהתי, אלא שהוסיף את דברי רבנו יונה האומר שמדובר בתורה ובתפילה (מלשון שיחה - "ויצא יצחק לשוח בשדה"), ולא העיר על הבדלי הניקוד, ולא ציין שעל פי המנוקד במהדורתו הדברים לא ניתנים להיאמר.